

А.М.СЛЮЗКО,
кандидат сільськогосподарських наук;
В.І.СЛЮЗКО,
кандидат педагогічних наук, доцент
(м.Хмельницький)

Біоетика і науково-художня книга

У статті розкрито теоретичні засади біоетичного розвитку учнів початкової школи засобами наукової художньої книги. Пропонується система роботи на уроках читання щодо біоетичного розвитку учнів початкової школи.

Ключові слова: *біоетика, сталий розвиток, науково-художня книга, система навчально-виховної роботи з молодшими школярами, уроки читання.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Найактуальнішою темою на сьогодні є тема стабільного розвитку людства. Питання гармонії людини у її взаємовідносинах з іншими людьми, рослинами, тваринами, з природою загалом тисячоліттями хвилювало людство. З розвитком суспільства ці „вічні” проблеми набували все конкретнішого звучання. В середині ХХ ст. фантастичні успіхи новітніх біотехнологій загострили моральні проблеми, пов'язані зі ставленням до життя людини, тварин, природи, до живого взагалі. Безмежні технологічні можливості людини, яка використовує методи генної інженерії, клонування вимагають нової визначеності суспільства в плані ставлення до людини як природної і соціокультурної цінності і в плані ставлення до життя як такого.

Саме тому у другій половині ХХ століття з'являється нова галузь знань – біоетика, яка розвинулась на переплетінні етичної та біологічної свідомості людини. Її зміст впливає з розуміння людством необхідності етичного регулювання використання в практичній діяльності новітніх біологічних технологій. Біоетика як система поглядів, уявлень, норм і оцінок, що регулює поведінку людей з позицій збереження життя на Землі, відіграє дедалі більшу роль у суспільстві. Сьогодні це розділ філософської дисципліни, який вивчає проблеми моралі стосовно всього живого. Тобто, біоетика визначає, які дії щодо живого припустимі, а які – ні.

Актуалізація проблем, які сьогодні об'єднуються терміном „біоетика” є своєрідним індикатором корінного перелому в історії людства, коли вивчення феномена життя набуває нової розмірності та внутрішньої перспективи. На жаль, біоетичні принципи досі не стали обов'язковими ні для всієї світової спільноти, ні для кожної особистості зокрема. Це пояснюється відсутністю системної освітньо – виховної роботи, фундаментальними принципами якої мають стати науковість, гуманізм, демократизм, наступність та безперервність освіти і виховання[2] .

Щоб досягти позитивного результату – виховати особистість, не тільки не байдужу до окресленої проблеми, а й готову до життєдіяльності на засадах біоетики в умовах екологічної кризи ХХІ століття, таку працю потрібно розпочинати з моменту народження, з раннього дитинства. Головна мета такого виховання – розвиток почуття відповідальності за наслідки особистісної діяльності відносно себе, відносно інших людей, усього живого не тільки в межах своєї держави, а й планети в цілому, розвиток власної етичної причетності до навколишнього світу. Усяке виховання розпочинається з осмислення світу і себе у цьому світі. Опорою дитини на цьому шляху мають стати знання про себе і світ. Засобів формування таких знань дуже багато. Серед них – науково-пізнавальні книги, які є основою для самостійного здобуття знань. Державною програмою освіти передбачається, що вже в молодшому шкільному віці учень початкових класів повинен повноцінно сприймати художні і науково-пізнавальні тексти. Однак специфічні уміння, пов'язані зі сприйняттям пізнавальної літератури, на відміну від художньої, фактично відсутні у програмі класного читання. У позакласному читанні виділено роботу з науково-художніми творами і довідковою літературою, однак специфічні уміння не зазначені, подано лише зауваження загального плану щодо аналізу науково-художніх творів, який повинен враховувати нерозривний зв'язок художньої і пізнавальної основи.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... У середній і старшій ланці, де вивчаються основи наук, кількість часу, відведеного на роботу з науковим текстом, істотно зростає, оскільки змінюється об'єкт читання, збільшується обсяг матеріалу, ускладнюється його структура. Водночас техніка читання учнів та уміння змістової переробки прочитаного залишаються практично незмінними (І.Т.Федоренко, М.І.Оморокова, І.А.Рапопорт, І.З.Постоловський, І.Ф.Неволін). Внаслідок цього учні відчують ряд труднощів, пов'язаних із якісним освоєнням навчального матеріалу за допомогою книги. Тільки 0,3% учнів середньої школи володіють прийомами роботи з книгою (Г.Г.Граник, Л.А.Концева). Подібні труднощі спостерігаються й у студентів вузів (Н.Ф.Гурська, Н.А.Ликова, Н.В.Чепелева).

Одна з основних причин такого стану полягає в тому, що різному матеріалу читання і різним цілям пізнання відповідають різні типи читання, які виражаються через специфічні структури навику читання як системи визначених прийомів, ефективних у кожному конкретному випадку. А цілеспрямована,

систематична робота з текстом у середній школі ведеться, головним чином, на уроках літератури, де вивчається власне художній твір методом літературознавчого аналізу. На інших предметних уроках від школярів вимагається уміння володіти „вивчаючим”, або „пізнавальним” способом читання: якісно вилучати інформацію з тексту, класифікувати, запам'ятовувати і відтворювати її. Учні, які не володіють прийомами роботи з науковим текстом, переносять основне навантаження на пам'ять або використовують прийоми, необхідні для вивчення художнього твору. Про етичні зміст і значення в житті людини отриманих наукових знань мова не ведеться зовсім. Потрібна спеціальна робота зі сприймання наукового, навчального тексту як для формування повноцінної навички читання, так і для етичного розвитку наукового світогляду читача.

Оскільки від учнів середньої школи вимагається якісне використання прийомів роботи з науковою, навчальною статтею, то основне навчання цих прийомів має закладатися і здійснюватися в початковій школі.

Основні підходи до освоєння наукової і художньої літератури в початковій школі як розрізнення логічного й естетичного способу читання для цілеспрямованого засвоєння ділової статті та художнього твору були започатковані в середині XIX століття К.Д.Ушинським і розвивалися його послідовниками. Становлення і розвиток у XX столітті науково-художньої дитячої книги як найбільш доступної для дитини форми подачі інформації, як перехідного твору від художньої літератури до навчальної, науково-популярної, порушило питання про необхідність усвідомлення її не тільки як навчального матеріалу і введення у цій якості в навчальний процес у початковій школі, а й як засобу біоетичного виховання.

Вивченню проблем науково-художнього і науково-популярного твору присвячено праці літературознавців (Л.А.Виноградська, Г.П.Гроденський, В.Ю.Іваницький, Олександр Івич, І.В.Іноземцев, Э.А.Лазаревич, О.Р.Левіна, Є.С.Ліхтенштейн, Г.С.Лобанова, Н.М.Лошкарьова, Л.В.Озарчук, М.М.Славинський, Л.В.Успенський, О.И.Шаров, М.Б.Шеломенцева), письменників (Д.С.Данин, Б.А.Дижур, Михайло Ільїн, В.Р.Келер, В.З.Нестайко, О.М.Писаржевський), дидактів (А.Г.Калашніков, А.М.Сохор), психологів (В.К.Бубнова, Н.Г.Морозова, Р.Д.Тригер), методистів (Н.С.Бибко, Н.А.Бикова, Н.М.Дружиніна, Г.М.Первова), педагогів-практиків (Н.В.Балабанова, Л.О.Єфросиніна, М.Д.Конопльова). Вони досліджували питання науково-популярної літератури для дорослих, її роль в сучасному суспільстві, місце, характер, види; дали характеристику пізнавальної літератури для дітей, представили етапи розвитку науково-художньої і науково-популярної дитячої літератури, а також її жанрів, розглянули питання про подвійну роль сюжету в науково-художніх дитячих творах; педагогічні вимоги до науково-пізнавальної літератури для учнів середньої школи, специфіку викладу пізнавального матеріалу; роль науково-пізнавальної літератури у вихованні школярів, індивідуальні розходження в розумінні молодшими школярами науково-популярних текстів і залежність розуміння від уже наявних у дітей знань; включення науково-пізнавальної книги до навчально-виховної роботи в середній школі, психологічні умови виникнення і зміни інтересу дітей у процесі читання науково-популярної літератури, умови виникнення інтересу до наукового змісту пізнавальної казки у старших дошкільників, засвоєння матеріалу науково-пізнавальної книги читачами 10-11 років у залежності від прийомів викладу наукового матеріалу; використання науково-пізнавальної дитячої книги в навчально-виховному процесі в початковій школі, методичну оцінку науково-пізнавальної дитячої книги. Але до теперішнього часу для початкової школи не створено завершеної методичної системи роботи з пізнавальною літературою, яка об'єднувала б навчальні, ділові статті, науково-художні, науково-популярні, інструктивні твори і довідкову літературу.

Формулювання цілей статті... Мета публікації полягає в науковому обґрунтуванні методичної системи навчання учнів початкових класів повноцінно працювати з науково-художнім твором, як засобом біоетичного виховання.

Виклад основного матеріалу... Ми вважаємо, що ефективність роботи з навчальним текстом підвищиться, якщо розробити методику навчання молодших школярів читати науково-художні твори як різновид науково-пізнавальних творів в контексті сучасних біоетичних проблем розвитку людства - процесу взаємодії людини з навколишнім середовищем та ввести в навчальний процес систему вправ, спрямованих на поступове освоєння всіх сторін науково-художнього тексту, завдяки чому будуть забезпечені умови для поступового переходу до читання науково-популярної та навчальної літератури, і тоді на момент закінчення початкової школи учень володітиме елементарними прийомами роботи з різними видами літератури, що позитивно позначиться не тільки на загальнонавчальних уміннях, а і зародженні основ біоетичної свідомості.

Російська дитяча науково-художня література бере свій початок від В.Ф.Одоевського в XIX ст., її розквіт пов'язують з іменами В.В.Біанкі, Б.С.Житкова, Н.І.Сладкова, С.В.Сахарнова, Е.Ю.Шима та ін. Окремі науково-художні твори українських авторів зафіксовані на початку XX сторіччя (М.Ф.Комаров, С.Ф.Черкасенко, Б.Д.Грінченко, М.М.Загірня). У наш час до письменників, які представляють дитячу науково-художню книгу, літературознавці відносять О.Д.Іваненко, П.В.Утевську, В.С.Близнеца, В.С.Уткіна, Л.О.Сапожнікова, Ю.С.Старостенка та ін.

Аналіз сучасного кола дитячого читання показує, що існує значне жанрове, тематичне, авторське розмаїття науково-художніх творів. Цей різновид пізнавальної дитячої літератури своє основне, пізнавальне завдання реалізує за допомогою сюжету і художнього образу. При цьому в науково-художній літературі структурно зберігаються компоненти жанрової системи художньої літератури (вірші, оповідання, казки, казки-діалоги, повісті й романи).

Поєднуючи в собі наукове і художнє, науково-художні твори потребують особливої методичної роботи, яка має враховувати і художню форму, і пізнавальну інформацію, і виховні завдання. Однак, як показує опитування вчителів-практиків, більша частина респондентів помилково визначає науково-художні твори або як художні, або як науково-популярні, отже й обрані ними способи роботи будуть недостатні для повноцінного кваліфікованого опрацювання твору. На основі аналізу літературознавчої і методичної літератури було виділено робочі критерії, що дозволяють в умовах шкільної практики досить точно визначити конкретний науково-художній твір. Такими критеріями стали об'єктивні (пізнавальність твору як наявність конкретних предметних відомостей про навколишнє, сюжет, авторський задум) і суб'єктивні показники (думка літературознавчої критики, читацький досвід) [4].

Аналіз психолого-педагогічної літератури доводить необхідність формування в учнів різних видів читання й здатності до швидкого переключення з одного на інший. Особливо важливим є вивчаюче, або пізнавальне читання, що містить поглиблене вивчення тексту в певному аспекті з пропуском усього, що не стосується обраної теми. Саме науково-художній твір у процесі навчальної діяльності дозволяє цей вид читання формувати, не порушуючи естетичного та етичного напрямку уроків читання [3].

Значну складність для сприймання молодших школярів становить пізнавальна сторона науково-художніх творів. Як показали дослідження Н.М.Дружиніної, М.Б.Шеломенцевої, праці психологів Н.Г.Морозової, Р.Д.Трігер, учні початкових класів без спеціальної підготовки найчастіше не усвідомлюють пізнавального матеріалу науково-художньої книги, проходять повз нього (до **75%**). Це пов'язано з особливостями подачі наукової інформації, що розосереджена по тексту. Тому методична робота має бути націленою на формування раціональних прийомів виділення з тексту пізнавальної інформації, її фіксації й усвідомлення поряд зі сприйняттям художньої та морально-етичної сторони тексту.

Основний етап роботи з науково-художнім текстом припадає на вік 8-10 років, тому що це вік психологічної готовності дитини до сприймання наукової інформації. До цього ж часу учні відповідно до загальноприйнятої програми опановують основні прийоми сприймання художньої літератури, що дає змогу формувати продуктивний навик на основі усвідомлення і виділення художньої і пізнавальної сутності тексту.

Для повноцінного сприймання науково-художньої літератури необхідне поєднання таких умов:

- вибір тематики науково-художніх творів, програма роботи повинні відповідати спрямованості пізнавальних інтересів молодших школярів і враховувати їх поступову зміну;
- жанрове розмаїття науково-художніх творів повинно бути подано поступово з урахуванням вікових можливостей, читацьких уподобань учнів і характеру вмінь, що відповідають сприйняттю кожного жанру.

На основі психологічної періодизації взаємозалежності між технікою читання і розумінням смислу прочитаного, розробленої Т.Г.Єгоровим, можна виділити три етапи освоєння науково-художньої літератури в початковій школі: підготовчий, основний і перехідний. Ці етапи характеризуються як рівнем загальночитацької підготовки, так і специфічними особливостями сприймання тексту. Найважливіша робота здійснюється на основному етапі, коли в учнів формуються прийоми роботи з науково-художньою літературою.

1-й етап – підготовчий.

На підготовчому етапі учні вводяться в специфічну систему одержання інформації. Матеріалом слугують художні твори з пізнавально-прагматичною структурою (переважно вірші, насичені словами-термінами). Це період знайомства з елементарними прийомами виділення текстової інформації. Саме в цей період починає створюватися база знань і умінь, що дозволяє поступово перейти до сприйняття більш складних способів подачі інформації.

Перший етап визначається загальночитацькою підготовкою учнів, коли швидкість читання досягає 40-60 слів/хв і відбувається перехід від розуміння речення до фактичного розуміння тексту. Орієнтовні терміни: 2-й клас.

2-й етап – основний.

На цьому етапі учні знайомляться з розмаїттям науково-художніх творів (жанровим, тематичним, авторським) і опановують основні прийоми роботи з науково-художнім твором.

Цей етап охоплює 3-й клас, коли техніка читання досягає більше 60 слів/хв уголос, із перевищенням темпу читання про себе на 20-30 слів, а навик читання в цілому дозволяє опановувати текст на смисловому рівні.

3-й етап – перехідний.

Тематика навчального матеріалу розширюється (техніка, географія тощо). Вводяться науково-популярні твори і прийоми освоєння їх, а також великі за обсягом науково-художні твори, де сюжет ускладнюється, стає багатоплановим. Збільшується обсяг інформації, яка повідомляється.

Перехідний етап обумовлений особливостями читацьких уподобань підлітків 10-11 років, підвищенням уваги до навчальної і ділової літератури та необхідністю формування навчальних умінь, які забезпечують якісний процес читання в середніх класах.

Орієнтовні терміни перехідного періоду: 4-й клас, де темп читання не менше 70-80 слів/хв, із перевищенням швидкості читання мовчки на 40 слів, і відбувається перехід до поглибленого розуміння прочитаного.

У процесі роботи необхідно передбачити знайомство учнів з різними жанрами науково-художніх творів і формування специфічних умінь роботи з ними.

Для цього необхідно дотримуватись принципу послідовності у відборі й систематизації текстових матеріалів для уроків читання, жанрова структура яких повинна поступово ускладнюватись (вірші, оповідання, казки-діалоги, казки-неказки або наукові, пізнавальні казки, повісті) [5].

На кожному з етапів навчання учні не тільки повинні набути необхідних знань та умінь (уміння виділяти в тексті слова-терміни, співвідносячи їх із зображенням через використання зорових опор у вигляді малюнків і слів; уміння знаходити в тексті відповідь на поставлене запитання; уміння виділяти основну інформацію; уміння сформулювати питання, на які відповідає твір), а й проектувати отримані знання і навички на життєві ситуації, на реальні події, якими живуть люди, які відбуваються в навколишньому світі.

Ефективною може бути система вправ, що передбачає розгляд як художньої, так і пізнавальної сторони текстів: робота над художньою стороною творів спрямована на усвідомлення сюжетної лінії, особливостей характерів героїв; робота над пізнавальною стороною пов'язана з розв'язанням питання „Що нового (про життя природи чи про техніку) ви дізналися з твору?“. Дана система побудована аналогічно до системи К.Д.Ушинського: від запам'ятовування слів-термінів у системі до складання розгорнутого визначення на основі прочитаного тексту й різновидів творчої діяльності.

Традиційно для молодших школярів трансформація складається з трьох етапів: виділення змістових опор, їх фіксація і створення на їх основі тексту.

Змістова сторона виділення опор із тексту – послідовний пошук відповідей на питання: 1) про кого або про що довідалися з твору? (персонажі твору); 2) що саме дізналися про нього або про неї (зовнішній вигляд, особливості життєдіяльності тощо). Частка самостійної роботи поступово збільшується: від практичного використання виділених учителем опор, зразка вчителя, до спільного виділення опор учителем і учнями, їх використання, до самостійного виділення і використання опор учнями [5].

Спосіб запису опор: стовпчики слів і картинки, стовпчики слів, таблиці, схеми.

Після аналітичної роботи створюється текст довідкового характеру на основі використання виділених слів-опор.

Види вправ-трансформацій:

- підстановка відсутніх відомостей у текст-шаблон;
- створення власного тексту за аналогією, за зразком;
- побудова тексту з використанням запитального плану.

Найефективнішим прийомом цілісної роботи над науково-художнім твором, над його пізнавально-виховуючою, розвиваючою стороною, на нашу думку, є не тільки прийом трансформації пізнавального матеріалу з художньої форми в наукову, у невеликий текст довідкового характеру на основі опор, а й повернення до цілісного авторського тексту через питання синтетичного змісту типу: „Як це використовується у житті і чи корисно це для живої природи?“.

Після усвідомлення учнями пізнавально-виховної суті для відновлення цілісності твору необхідно знову звернутися до тексту для його відтворення з акцентом на розвиток творчого підходу: виразне перечитування, декламація, інсценування. Цей вид роботи часто ігнорується вчителями, які захоплюються практичною роботою над інформацією науково-художнього твору. Це й спонукало виділити його в особливий вид вправ, який завершує і підсумовує роботу в цілому.

Висновки... Отже, робота з науково-художньою літературою в початковій школі дозволяє з урахуванням вікових особливостей учнів поетапно підвести їх до оволодіння основними вміннями роботи з навчальною літературою, забезпечити плавний перехід учнів від роботи з художньою літературою до опрацювання навчальної статті.

Формування навичку роботи з науково-художньою літературою впливає на рівень аналітичних умінь. Це виявляється, зокрема, в тому, що учні опановують прийом самостійного упорядкування плану, який є одним із найскладніших умінь опрацювання художньої літератури.

Система роботи з науково-художньою книгою впливає не тільки на більш ранній розвиток навичку смислового читання учнів, а й на можливість етичного розуміння тексту.

Список використаних джерел та літератури:

1. Гра „Клуб мандрівників” і пізнавальна література // Початкова школа. – 2009. – №6. – С.33–34.
2. Кордюм В. Біоетика: минуле, сучасне і майбутнє / В. Кордюм // Вісн. НАН України. – 2001. – № 12. – С. 9–23.
3. Кто они? Какие они? : Учебная энциклопедия для младшего школьного возраста. – Харьков : Альманах, 2008. –160 с.
4. Навчаємо слухати, говорити, читати // Початкова школа. – 1994. – №6. – С.17–23.
5. Основи роботи над науково-художнім твором в початкових класах // Теорія та методика навчання та виховання : зб. наук. праць. – Харків : ХДПУ, 1999. – Вип. 4. – С.107–109.

Анотація

А.М.Слюзко, В.И.Слюзко

Биоэтика и научно-художественная книга

В статье раскрыты теоретические принципы биоэтического развития учеников начальной школы средствами научной художественной книги. Предлагается система работы на уроках чтения относительно биоэтического развития учеников начальной школы.

Ключевые слова: биоэтика, устойчивое развитие, научно-художественная книга, система учебно-воспитательной работа с младшими школьниками, уроки чтения.

Summary

A.M.Sliuzko, V.I.Sliuzko

Bioethics and Scientific Fiction

The theoretical principles of bioethic development of primary-school pupils by means of scientific-fiction are revealed in the article. The system of work at the lessons of reading concerning bioethical development of primary-school pupils is suggested

Key words: bioethics, constant development, scientific fiction, system of educational and upbringing work with primary pupils, lessons of reading.

Дата надходження статті:

„3” вересня 2010 р.

УДК 37.014+378.113.1 (477.43/44) „19” – „20” (045)

Ю.Ю.СОБКО,

аспірантка

(м.Кам'янець-Подільський)

М.М.Дарманський – реформатор освіти на Поділлі (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)

У статті розглянуто та проаналізовано діяльність М.М.Дарманського як одного з видатних реформаторів освіти на Поділлі кінця ХХ – початку ХХІ ст. Доведено актуальність і важливість його поглядів та напрямів роботи для розвитку держави, зокрема в галузі освіти.

Ключові слова: реформатор, освіта, керівник.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Сьогодні в економічному й духовному житті українського суспільства спостерігаються кардинальні зміни, які зумовлюють необхідність обґрунтування нових концептуальних підходів до розвитку освіти, спрямованої на утвердження національної ідеї, й водночас орієнтованої на інтеграцію в європейський освітній простір.

Вивчення й актуалізація досвіду попередніх поколінь, дозволяє здійснити порівняльний аналіз минулого й сучасного, прогнозувати можливості й варіанти новітніх освітніх систем, науково передбачати майбутнє, забезпечувати поєднання теоретичних пошуків з ретроспективним аналізом розвитку педагогічної думки.

Звернення дослідників до історії педагогіки допомагає по-новому осмислити здобутки вітчизняної педагогіки в контексті історичних подій та скористатися ними для формування й удосконалення нових освітніх технологій в умовах соціальних перетворень в Україні. Тому аналіз праць і життєвого шляху педагогів, громадських діячів, учених, які зробили вагомий внесок у розвиток вітчизняної педагогічної науки, залишається надзвичайно актуальним.

Серед видатних постатей, які своєю невтомною титанічною працею, світлим розумом, організаторським талантом внесли неоціненний вклад у розвиток освіти на Поділлі, чільне місце належить Заслуженому працівнику освіти України, кандидату педагогічних наук, доценту М.М.Дарманському.

Розглядаючи багатогранну діяльність М.М.Дарманського, неможливо не звернути особливу увагу щодо його поглядів на реформаційні процеси, які б сприяли розвитку Подільського краю та України в цілому. Без цього наше уявлення про такий важливий аспект в його житті було би просто спотворене і не повне. Окремого розгляду потребує активна участь педагога у розвитку питань освіти української держави за часів її становлення.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... М.М.Дарманський – відомий громадський діяч, керівник, педагог та науковець України. Останнім часом про нього писали і пишуть В.Є.Берега, О.М.Галус, І.М.Дарманська, О.М.Завальнюк, Н.В.Казакова,